

Czy zachodzą okoliczności sprzyjające promowaniu systemu szybkiego przejścia do drugiego dziecka?

Are there favourable circumstances promoting the system of rapid transition to a second child?

Andrzej Brodziak^{1, 2 (a, b, c, d)}, Agnieszka Wolińska^{2 (b)}, Ewa Ziółko^{2 (b, c)}

¹ Instytut Medycyny Pracy i Zdrowia Środowiskowego w Sosnowcu. Dyrektor IMPiZŚ: dr n. med. P.Z. Brewczyński

² Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie. Dyrektor Instytutu Pielęgniarstwa PWSZ w Nysie: prof. dr hab. n. med. A. Brodziak

(a) koncepcja i plan wykonania pracy, opracowanie ankiety

(b) zabranie danych od osób ankietowanych

(c) opracowanie wyników

(d) sformułowanie tekstu publikacji

STRESZCZENIE

Cele pracy: Celem pracy jest próba oceny czy w naszym kraju zachodzą okoliczności sprzyjające promowaniu tzw. systemu szybkiego przejścia do drugiego dziecka. Na wstępie charakteryzujemy sytuację demograficzną i metody stosowane dla przeciwdziałania spadkowi urodzeń. System szybkiego przejścia do drugiego dziecka jest ostatnio wdrażany w niektórych krajach europejskich jako działanie, które jest w stanie zwiększyć dzietność kobiet. **Metody:** Ocena została oparta na analizie danych uzyskanych przez pobranie danych poprzez dwie anonimowe, autorskie ankiety, którą rozprzeczono wśród 138 studentek studiów pomyślowych z zakresu pielęgniarstwa realizujących naukę w PWSZ w Nysie w roku akademickim 2012/2013. Dane uzyskane poprzez to badanie ankietowe umożliwiły wyliczenia dla tej grupy kobiet: wskaźnika dzietności, wskaźnika dzietności dokończonej oraz przeciętnego wieku urodzenia pierwszego, drugiego i ewentualnie kolejnych dzieci. Ankiety umożliwiły analizę postaw i przekonań kobiet z przedziału wiekowego <28, 55>. Druga z zastosowanych ankiet dotyczyła już ściśle zapatrywań dotyczących podejmowania decyzji o szybkim posiadaniu drugiego dziecka. **Wyniki:** Wskaźnik dzietności dla ww. tej grupy kobiet wynosi 1,72. Jeśli uwzględnić jedynie kobiety w wieku powyżej 40 lat to w podgrupie 86 kobiet wynosi on 1,95. Przeciętny wiek kobiet rodzających pierwsze dziecko wynosi 24,43 lata, drugie dziecko 28,43 lata, trzecie dziecko 31,7 lata. **Wnioski:** Dość znaczna rozpiętość pomiędzy przeciętnym wiekiem urodzenia pierwszego i drugiego dziecka (ok. 4 lata) jak i oszacowane postawy i zapatrywania badanych kobiet wskazują na okoliczności sprzyjające promowaniu ww. systemu w naszym kraju. Wydaje się, że jeśli uwzględnić zgłaszane przez nasze respondentki warunki podejmowania decyzji o szybkim posiadaniu drugiego dziecka, to promowanie tego systemu wpłynęło by zapewne na liczbę urodzeń.

Słowa kluczowe: spadek liczby urodzeń, dzietność kobiet, system szybkiego przejścia do drugiego dziecka

ABSTRACT

The aim of this study was to evaluate whether in our country there are circumstances favourable to the promotion of the so-called "system of a rapid transition to the second child" At the outset, we present the demographic situation and the methods used to counteract the decline in births. The system of a rapid transition to the second child is recently implemented in some European countries as an action that is able to increase the fertility of women. **Methods:** The assessment was based on the analysis of data obtained by two anonymous questionnaires, which was distributed among 138 students of the supplementary studies for nurses pursuing at Higher School of Applied Sciences in Nysa during the academic year 2012/2013. Data obtained through this survey allowed the calculation for this group of women: fertility rate, total fertility rate and the average age of the birth of the first, second, and alternatively a subsequent child. The answers for the questions in our questionnaires have enabled the analysis of the attitudes and beliefs of women from the age <28.55> group. The second questionnaire contained questions closely related to the decision of having a second child quickly. **Results:** Fertility rate for the mentioned group of women is 1.72. When considering only women over the age of 40 years – in the subgroup of 86 women it is 1.95. The average age of women giving birth to their first child is 24.43 years, to the second child is 28.43 years, to the third child is 31.7 years. **Conclusions:** The average spread between the average age at birth of the first and second child (about 4 years) and assessed attitudes and beliefs of the women show the favourable circumstances to the promotion of the proposed system in our country. It seems that if one takes into account conditions reported by our respondents necessary for decision of rapid possession of the second child – the promotion of the considered system probably could influence the number of births.

Key words: decline in the birth rate, fertility rate, system of rapid transition to a second child

WSTĘP

W ostatnich kilku latach, także w naszym kraju coraz większa ilość osób uświadamia sobie, że malejąca liczba urodzeń jest istotnym problemem społecznym. Pisze o tym wielu publicystów [1–6]. Następstwa spadku liczby urodzeń są już odczuwane przez wszystkich obywateli, gdyż uświadamiamy sobie, iż na wskutek tzw. kryzysu demograficznego są zamykane liczne szkoły, spada ilość kandydatów na studia, wydłużono wiek przejścia na emeryturę i nadal wysławiane są obawy co do wysokości emerytur jakie będą wypłacane w niedalekiej przyszłości wobec niekorzystnej proporcji osób starszych do osób w tzw. wieku produkcyjnym [3, 4].

Coraz częściej naukowcy i publicyści wypowiadają się na temat sposobów przeciwdziałania spadkowi liczby urodzeń [7–14]. Co więcej, niemal wszystkie rządy krajów europejskich, a nawet świata rozważają, a nawet już wdrażają aktywną politykę prorodziną [7]. Zapowiada to także ostatnio Rząd RP. Z wielu źródeł można zaczerpnąć dane dotyczące sytuacji demograficznej w różnych krajach świata [3, 25–28]. Przeglądając te dane można spostrzec, że wśród bogatych krajów Europy zachodniej można wyróżnić grupę bogatych krajów (Niemcy, Austria, Szwajcaria) dla których tzw. wskaźnik dzietności (ang. *Total Fertility Ratio*) jest niemal równie niski jak w większości krajów post – komunistycznych (Polska, Czechy, Słowacja, Słowenia, Litwa, Łotwa, Węgry, Rumunia) ($TFR \approx 1,3–1,4$). Są jednak w Europie kraje, które wyróżniają się wysoką liczbą urodzeń, a tzw. wskaźnik dzietności zbliżony jest do wartości niezbędnej dla tzw. odnawialności pokoleń ($TFR \approx 2,1$). Należy do nich Francja, Wielka Brytania, Irlandia i Islandia. Jest też grupa krajów o przeciętnym, ale jak na sytuację w Europie dość wysokim wskaźniku dzietności. Są nimi Holandia, Norwegia, Dania, Finlandia, Szwecja ($TFR \approx 1,7–1,8$).

Zapoznając się ze charakterystyką i szczegółami wdrożonej i prowadzonej polityki prorodzinnej można wyciągnąć wniosek, iż tylko w niektórych z tych krajów zestaw zastosowanych środków przynosi pozytywne efekty [7, 11–15]. Jak się okazuje nie wystarcza wyasygnowanie na politykę prorodziną znacznych kwot z budżetu [7]. Skuteczność działań zależy od uwzględnienia ściśle określonych potrzeb i oczekiwań współczesnych kobiet i młodych małżeństw. Uwarunkowania te nie dotyczą jedynie czynników bytowych zależnych od zamożności. Mają one charakter uwarunkowań psychologicznych i społecznych i są nieco odmienne w różnych rozpatrywanych krajach [12, 15].

Wielu badaczy postuluje, że należy drobniawo oceniać realną skuteczność poszczególnych, wdrażanych działań [7, 8, 11]. Anna Baranowska-Rataj i Anna

Matysiak omawiają w swojej pracy dwa odmienne typy działań jakie mogą być zastosowane dla prowadzenia aktywnej polityki prorodzinnej. Wśród najważniejszych takich działań wymieniają one: 1) instrumenty ułatwiające łączenie pracy zawodowej z opieką nad rodziną oraz 2) instrumenty rekompensujące wydatki rodzin wychowujących dzieci. Do pierwszego zestawu możliwych oddziaływań należą zasiłki wypłacane w trakcie tzw. urlopu wychowawczego. Ww. autorki podkreślają, że zasiłki takie mogą być skonstruowane w taki sposób, aby promować tzw. „system szybkiego przejścia do drugiego dziecka”.

W Szwecji i Austrii zastosowano nieco odmienne sposoby konstruowania takich zasiłków wypłacanych w trakcie tzw. urlopu wychowawczego. Premia taka najczęściej polega na złagodzeniu wymagań do otrzymania zasiłku wychowawczego, wypłacanego podczas urlopu z kolejnym dzieckiem. W Szwecji premia polega na tym iż rodzic, któremu kolejne dziecko urodziło się w 24 miesiące po poprzednim uzyskuje uprawnienia do zasiłku wychowawczego, którego wysokość mogła być obliczana na podstawie dochodów sprzed urodzenia pierwszego dziecka. Tak skonstruowany zasiłek jest korzystny dla par, które, które zmniejszyły czas pracy po urodzeniu pierwszego dziecka [16]. W Austrii są premiiowane osoby, które po zakończeniu urlopu nie powróciły do pracy i którym po upływie co najwyżej 27,5 miesiąca od zakończenia tego urlopu urodziło się kolejne dziecko [17]. Istotne jest jednak aby zaznaczyć, że w Austrii od roku 1990 urlop wychowawczy może trwać dwa lat.

Omawiane tu sposoby promowania „szybkiego przejścia do drugiego dziecka” są godne szczególnej uwagi. Prócz ułatwień mających na celu „łączenie pracy zawodowej z opieką nad rodziną” zachodzi inne, ważne oddziaływanie – jakim jest promowanie korzystnego z punktu widzenia biologicznego i medycznego – wczesnego wieku poczęcia drugiego dziecka oraz promowanie korzystnego z egzystencjonalnego punktu widzenia wychowywania niejako łącznie dwojga dzieci, które odnoszą z tego korzyści przez całe ich życie. Lallive i Zweimuller wykazali, że promowanie tego systemu zwiększa nieco płodność całkowitą [17].

Mając dostęp do licznej grupy kobiet w przedziale wieku <28, 55> postanowiliśmy zabrać dane, które są istotne dla sprawdzenia czy w naszym kraju zachodzą okoliczności sprzyjające promowaniu systemu szybkiego przejścia do drugiego dziecka? Dla takiej oceny – w szczególności są ważne i potrzebne dane o przeciętnym wieku narodzin pierwszego i drugiego dziecka oraz oszacowanie postaw i poglądów kobiet w naszym kraju, które są istotne dla ewentualnych decyzji o „szybkim posiadaniu drugiego potomka”.

MATERIAŁ I METODYKA

Badanie polegało na pozyskaniu danych o posiadanych potomkach oraz ocenie postaw i poglądów studentek tzw. studiach pomostowych. W ogromnej większości studia pomostowe realizują kobiety w średnim wieku, które najczęściej są mężatkami i mają już dzieci. Anonimowe badania ankietowego przeprowadziliśmy w oparciu o opracowaną przez nas, własną ankietę. Pytania tej ankiety uwzględniały sformułowaną przez nas już wcześniej wieloczołnową, interdyscyplinarną hipotezę, stanowiącą próbę wyjaśnienia przyczyn zachodzącego w Polsce spadku liczby urodzeń. Szczegóły tej hipotezy przedstawiliśmy w naszej poprzedniej pracy [18]. Część pytań tej ankiety dotyczy ściśle omawianego tu zagadnienia. Pytania te zestawiamy w tab. nr I, która służy jednocześnie do przedstawienia wyników badania.

Ankietę wypełniło 138 studentek z tzw. trybu AB, C i D studiów pomostowych realizujących naukę w PWSZ w Nysie roku akademickim 2012/2013. Ankiety rozprowadzono w trakcie seminariów uczelnianych z zakresu przedmiotu „Badania naukowe w pielęgniarstwie”. Zwrot wypełnionych, anonimowych ankiet był rzędu 95%. W badanej próbie wiek studentek wahał się w przedziale (28, 55) lat, a średnia wieku wynosiła 41,7 lat. 58% studentek mieszkało w małej miejscowości, 32% w mieście średniej wielkości (od 15 do 50 tys. mieszkańców), a 10% w dużym mieście (> 50 tys. mieszkańców).

Opracowanie statystyczne pozyskanych wyników polegało między innymi na wyróżnieniu zbioru kobiet, które miały więcej, niż jedno dziecko. Sprawdzone różnice w proporcjach opcji odpowiedzi {tak, nie, pośrednio} dla tego podzbioru kobiet w stosunku do kobiet, które nie miały dzieci lub miały tylko jedno dziecko. Proporcje te określa tabela nr I.

Tab. I. Tabela określa treść tych wybranych pytań ankiety istotnych dla promowania „systemu szybkiego przejścia do drugiego dziecka”, dla których znaleziono znamienne różnice pomiędzy kobietami, które nie miały dzieci lub miały tylko jedno dziecko, a kobietami, które miały dwoje lub więcej dzieci. Tabela podaje także proporcje osób w % które wybrały opcję odpowiedzi {tak, nie, pośrednio}. Pierwsza cyfra dotyczy kobiet które nie miały dzieci lub które miały tylko jedno dziecko, a druga kobiet które miały dwoje lub więcej dzieci.

Tab. I. The table defines the content of selected questions relevant to the promotion of the „system of a quick transfer to the second child” for which the significant differences were found between women who had no children or had only one child, and women who had two or more children. The table shows the proportion of people in % who chose to answer {yes, no, in between}. The first number relates to women, who had no children or had only one child; the second number - to women who had two or more children.

Treść pytań zastosowanej ankiety, a w kolumnach po prawej proporcja osób w % które wybrały daną opcję odpowiedzi. Pierwsza cyfra dotyczy kobiet które nie miały dzieci lub miały tylko jedno dziecko, a druga kobiet które miały dwoje lub więcej dzieci.	Tak	Nie	Nieokreślone
2 Czy trudno jest pogodzić wychowywanie dwojga małych dzieci z satysfakcjonującym życiem towarzyskim i innymi typowymi rozrywkami	63/72	15/16	23/13
3 Czy trudno jest zajmować się jedynie wychowywaniem dzieci, bez podejmowania pracy zawodowej?	41/48	44/34	15/18
13 Czy wg Twoich wyobrażeń i/lub doświadczeń posiadanie dziecka umniejsza przez pewien czas lub na stałe współżycie seksualne i atmosferę erotyczną?	26/41	55/47	18/12
16 Czy przyznanie na stałe wynagrodzenia w wysokości przeciętnej pensji skłoniłoby Cię do posiadania i wychowywania co najmniej trojga dzieci?	35/24	45/61	20/14
20 Czy sądzisz, że posiadanie dziecka w sposób znaczący nadaje sens Twojemu życiu?	85/100	3/0	13/0
23 Czy jesteś przekonana, że wychowywanie dwójki dzieci, zwłaszcza z niewielką różnicą wieku jest pod wieloma względami łatwiejsze niż wychowywanie jedynaka?	39/66	44/24	17/10
24 Czy jesteś przekonany, że no ogół życie dorastającego a nawet dorosłego już dziecka jest łatwiejsze i pełniejsze gdy nie jest ono jedynakiem?	53/71	23/16	25/14
31 Czy z Twoich zapatrywań filozoficznych i religijnych wynika, że posiadanie dzieci i starania na rzecz ich wychowania jest najważniejszym wzorcem egzystencjalnym (sposobem na życie)?	50/78	33/12	18/10
32 Czy sądzisz, iż Twoją ważną ambicją jest być osobą wykształconą?	42/64	47/17	11/19
40 Który model rodziny 2+1; 2 + 2; 2 +3 uważasz za najbardziej właściwy?	2+1 15/2	2+2 54/73	2+3 31/24

Posiadając długotrwały dostęp do respondentek przeprowadziliśmy także dodatkowe badanie ankietowe, zadając pytania za pomocą formularza przedstawionego w tabeli nr II. Za pomocą tego formularza pobraliśmy dane od 50 studentek studiów pomostowych typu AB. Formularz ten przedstawiono kobietom, które posiadają dzieci. Za pomocą tabeli nr 2 przedstawiamy także uzyskane wyniki.

Kwestionariusz ten zawierał pytania ukierunkowane na zagadnienia związane z omawianym tu „systemem szybkiego przejścia do drugiego dziecka”. Prócz dziesięciu pytań zamkniętych formularz zawierał także cztery pytania otwarte, a mianowicie:

1. Prosimy, określ w kilku zdaniach co Twoim zdaniem jest najbardziej satysfakcjonujące (budujące, ciekawe) w trakcie wychowywania dwójki dzieci?

2. Prosimy, określ w kilku zdaniach co Twoim zdaniem jest najbardziej trudne (frustrujące, przygnębiające) w trakcie wychowywania dwójki dzieci?

3. Prosimy napisz (bez określenia pytania) kilka zdań od siebie na temat wychowywania dwójki dzieci z niewielką różnicą wieku;

4. Czy uważasz, że planowane przez Rząd RP wydłużenie – do roku – płatnych urlopów macierzyńskich jest korzystne i skłoni niektóre kobiety do decyzji aby mieć (pierwsze lub następne) dziecko?

Tab. II. Tabela określa treść dodatkowej ankiety oraz podaje także wyniki uzyskane w przeprowadzonym badaniu sondażowym. Wyniki określono przez podanie odsetka odpowiedzi {tak, nie, pośrednio lub „nie dotyczy”}. W dwóch pierwszych wierszach tabeli druga cyfra określa odsetek odpowiedzi dla kobiet, które urodziły dwoje dzieci w odstępie czasu krótszym aniżeli dwa lata. Różnice w proporcjach odpowiedzi na pytanie nr 1 i 2 są znamienne statystycznie.

Tab. II. The table defines the questions used in an additional survey and provides obtained results of the study. Results are determined giving the percentage of responses {yes, no, in between or not applicable}. In the first two lines of the table the second digit indicates the response rate for women who had given birth to two children in a shorter period of time than two years. Differences in the proportions of the answer to question 1 and 2 are statistically significant.

	Treść pytań ankiety	Tak	Nie	Nieokreślone
1	Czy jesteś przekonana, że wychowywanie dwójki dzieci, zwłaszcza z niewielką różnicą wieku jest pod wieloma względami łatwiejsze niż wychowywanie jedynaka?	56/88	40/12	4/0
2	Czy jesteś przekonany, że no ogół życie dorastającego, a nawet dorosłego już dziecka jest łatwiejsze i pełniejsze gdy nie jest ono jedynakiem?	64/ 75	36/25	0/0
3	Czy przyznanie specjalnego znacznego zasiłku wychowawczego, przyznanego na kilka lat (ok. 1000 zł/dziecko) skłoniłby Cię, aby urodzić drugie dziecko w okresie nie dłuższym niż 2–3 lata od poprzedniego porodu?	60	38	2
4	Czy jesteś przekonana, że dałabyś sobie radę wychowywać dwójkę dzieci z niewielką różnicą wieku sama?	36	60	4
5	Czy wychowywanie dwójki dzieci z niewielką różnicą wieku wymaga – wg twojej opinii – niezbędnie – znacznej pomocy ze strony partnera?	90	0	4
6	Czy zdecydowanie się na wychowanie dwójki dzieci z niewielką różnicą wieku uzależniałabyś od specyficznych cech osobowości Twojego partnera?	44	48	8
7	Czy wychowywanie dwójki dzieci z niewielką różnicą wieku wymaga – wg twojej opinii – koniecznie – znacznej pomocy – nie tylko ze strony partnera ale i także ze strony dalszej rodziny?	56	36	8
8	Czy dla wychowywana dwójki dzieci z niewielką różnicą wieku, nawet wobec długich urlopów macierzyńskich i wychowawczych konieczny jest łatwy dostęp do żłobków?	84	12	4
9	Czy dla wychowywania dwójki dzieci z niewielką różnicą wieku, nawet wobec długich urlopów macierzyńskich i wychowawczych konieczny jest łatwy dostęp do przedszkoli?	96	4	0
10	Czy uważasz, że planowane przez Rząd RP wydłużenie – do roku – płatnych urlopów macierzyńskich jest korzystne i skłoni niektóre kobiety do decyzji, aby mieć (pierwsze lub następne) dziecko?	64	20	16

WYNIKI

Wśród istotnych, ustalonych faktów zwraca uwagę iż 138 kobiet, które odpowiedziały na naszą ankietę urodziły 238 dzieci. Jeśli policzyć więc wskaźnik dzietności dla tej grupy kobiet to wynosi on 1,72. W badanej grupie 6 kobiet było bezdzietnych. 47 kobiet (19,7% badanej grupy) urodziło 1 dziecko, 65 kobiet (27,3% badanej grupy) urodziło dwoje dzieci, 15 kobiet (6,3% badanej grupy) urodziło troje dzieci, a 4 kobiety (1,7% badanej grup urodziły czworo dzieci.

Przeciętny wiek kobiet rodzących pierwsze dziecko wynosił 24,4 lata, drugie dziecko 28,4 lata, trzecie dziecko 31,7 lata. Odstęp pomiędzy urodzeniem pierwszego i drugiego wahał się pomiędzy 1 rokiem a 27 laty (bowiem jedna z kobiet urodziła pierwsze dziecko w wieku 18 lat, a drugie w wieku 45 lat). Dwie kobiety urodziły bliźniaki. Mediana dla odstępu czasu pomiędzy urodzeniem pierwszego a drugiego dziecka wynosiła 3 lata. Odstęp średni pomiędzy urodzeniem pierwszego i drugiego dziecka wynosił średnio 4 lata, przy odchyleniu standardowym (SD) dla tej wartości rzędu 4,7. Natomiast pierwszy kwanty był rzędu 2, a trzeci kwanty rzędu 6 lat.

Wielu badaczy trendów demograficznych dyskutuje stosowane wskaźniki sytuacji demograficznej [19, 20]. W dyskusjach na ten temat jest podnoszona opinia, iż właściwym oszacowaniem wskaźnika dzietności jest ocena tzw. „wskaźnika dzietności dokończzonej”. Dokonałiśmy więc również wyliczeń dla tych kobiet badanej grupy, których wiek jest większy, niż 40 lat. Jeśli z podanej grupy kobiet wybrać jedynie kobiety w wieku powyżej 40 lat, to otrzymaliśmy podgrupę 86 kobiet. Te kobiety urodziły 168 dzieci. Tak więc wskaźnik dla tej grupy kobiet wynosi 1,95.

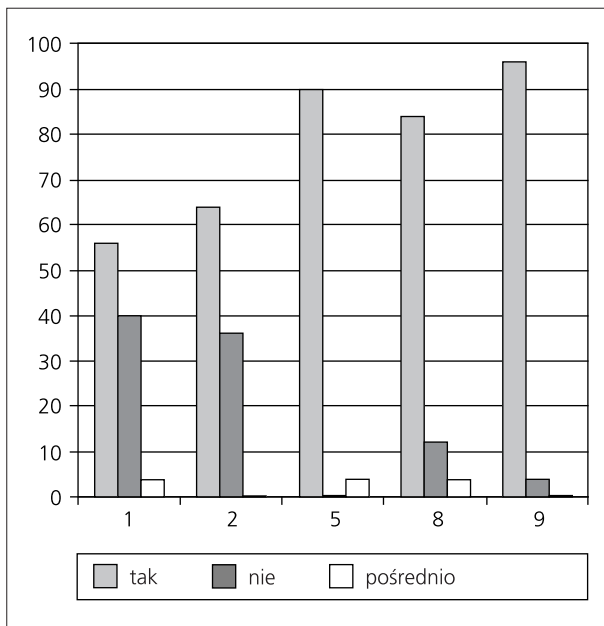
Proporcje odpowiedzi {tak, nie, pośrednio} dla niektórych postawionych pytań, dotyczących postaw i zapatrywań różniły się pomiędzy dwoma określonymi wyżej podzbiorami kobiet. Proporcje te określa tabela 1. Znamienność statystyczną tych różnic zweryfikowano testem chi kwadrat. W tabeli tej zawarto te pytania, dla których określono różnice znamienne statystycznie. Przyjęto poziom istotności rzędu $p = 0,005$.

Kobiety, które nie miały dzieci lub miały tylko jedno dziecko, rzadziej odpowiadały pozytywnie na pytania dotyczące zalet wychowywania dwójki dzieci i przewagi jakości egzystencji w sytuacji posiadania rodzeństwa. Rzadziej podkreślały one znaczenie posiadania dzieci dla sensu egzystencjalnego. W tabeli nr II zawarto wyniki dotyczące 50 kobiet, uzyskane za pomocą dodatkowego kwestionariusza zawierającego pytania ukierunkowane na zagadnienia związane z omawianym tu „systemem szybkiego przejścia do drugiego dziecka”. Grupa kobiet, która wypełniła ten

dodatkowy formularz, została ustalona losowo (dwie grupy seminaryjne). Wśród tych 50 kobiet, 16 kobiet ma dwoje dzieci, które urodziły się w odstępie czasu nie dłuższym, niż 2 lata. Kobiety, które urodziły dwoje dzieci w krótkim odstępie czasu odpowiadają na pytania 1 i 2 statystycznie znamienne częściej niż kobiety, które nie zastosowały tzw. „szybkiego przejścia do drugiego dziecka”. Różnice w odsetkach tych odpowiedzi są określone w wierszach 1 i 2 tabeli nr II.

Stwierdzenie różnicy w proporcjach odpowiedzi na powyższe dwa pytania, zasadnicze dla podjęcia decyzji o szybkim urodzeniu drugiego dziecka, jest istotne wobec zadziwiająco niskiej proporcji odpowiedzi potwierdzającej („tak”) w obrębie całości badanej grupy. Zwraca uwagę także bardzo wysoki odsetek pozytywnych odpowiedzi na pytanie nr 5. Ilustrujemy to za pomocą rys. 1. Wymowę stwierdzonych różnic w proporcjach odpowiedzi na pytania istotne dla podjęcia decyzji o szybkim urodzeniu drugiego dziecka potwierdzają wypowiedzi na ww. pytania otwarte. Niemal wszystkie kobiety, które urodziły drugie dziecko w niewielkim odstępie czasu od pierwszego porodu wypowiadają się w podobnym duchu jak autorka przykładowej wypowiedzi: „dzięki małej różnicy wieku dzieci łączy bliska więź, chętnie spędzają ze sobą czas i nawzajem stymulują swój rozwój, choć czasami rywalizują ze sobą”. Inne kobiety piszą o takim rodzeństwie, że: „pomagają sobie, opiekują się sobą, uczą się wiele od siebie, budują relacje międzyludzkie już od małego dziecka, są mniej zazdrosne o siebie i innych, wspierają się w szkole, dostosowują zainteresowania i lektury”. Kobiety te piszą także, że „można wtedy poświęcić więcej czasu dzieciom (wspólne wyjścia, zabawy) i sobie”, że „pod względem organizacyjnym i finansowym jest łatwiej, gdyż dzieci mogą używać po sobie te same książki i uczestniczyć razem na zajęciach pozaszkolnych”. Niektóre kobiety wręcz sądzą, że „matka ma wtedy więcej czasu dla siebie”, jakkolwiek podkreślają, że „konieczna jest dobra organizacja dnia”. Wspominają o satysfakcji z obserwowaniu wspólnych zabaw dzieci, ich wzajemnej troski o siebie, rozwoju dzieci, postępów w osiąganiu założonych celów, ich podobieństw i różnic, ich więzi – satysfakcji, że ich dzieci nie będą samotne i będą miały do kogo zwrócić się o pomoc.

Odpowiadając na drugie pytanie otwarte, dotyczące najbardziej dolegliwych trudności związanych z wychowywaniem dwójki dzieci z niewielką różnicą wieku kobiety uwypuklają, że: „ilość pracy przy dwójce dzieci jest ogromna”, „częste ‘niedospane’ noce”, „mało czasu zostaje dla matki”, „konieczne są znaczne środki finansowe”; trudne jest: „pokazanie dzieciom, iż kochamy je tak samo mocno”, „niefaworyzowanie jednego z nich”, „otaczanie jednakową

Ryc. 1. Proporcja odpowiedzi {tak, nie, pośrednio} w procentach dla pytań ankiety dodatkowej nr 1, 2, 5, 8, 9

1. Czy jesteś przekonana, że wychowywanie dwójki dzieci, zwłaszcza z niewielką różnicą wieku jest pod wieloma względami łatwiejsze niż wychowywanie jedynaka?
2. Czy jesteś przekonany, że no ogół życie dorastającego a nawet dorosłego już dziecka jest łatwiejsze i pełniejsze gdy nie jest ono jedynakiem?
3. Czy wychowywanie dwójki dzieci z niewielką różnicą wieku wymaga – wg twojej opinii – niezbędnie – znacznej pomocy ze strony partnera?
4. Czy dla wychowywana dwójki dzieci z niewielką różnicą wieku, nawet wobec długich urlopów macierzyńskich i wychowawczych konieczny jest łatwy dostęp do żłobków?
5. Czy dla wychowywana dwójki dzieci z niewielką różnicą wieku, nawet wobec długich urlopów macierzyńskich i wychowawczych konieczny jest łatwy dostęp do przedszkoli?

Fig. 1. Proportion of responses {yes, no, in between} for questions 1, 2, 5, 8, 9 of the additional questionnaire

1. Are you convinced that raising two children, especially with the small difference of age is in many ways easier than raising the only child?
2. Are you convinced that the life of growing up and even an adult child is easier and better if he is not the only child?
5. Is raising of two children with a small age difference requires necessarily – according to your opinion – a significant assistance from a partner?
8. Is raising of two children with a small difference requires, even in the face of long maternity leave an easy access to kindergarten?
9. Is raising of two children with a small age difference requires, even in the face of long maternity leave an easy access to the nursery?

miłością”; trudna jest umiejętność dzielenia uwagi „taka aby żadne z dzieci nie czuło się odrzucone”; trudności wynikają z „chorób jedno po drugim”, także czasami z „zduplowanych problemów wychowawczych”, konieczności „jednoczasowych zakupów ubiorów, zabawek dla dwojga – także aby unikać zazdrości pomiędzy dziećmi”, konieczność „pomocy aż dwom osobom w ich uczeniu się”; presji aby jedno z rodziców nie pracowało.

Wśród wypowiedzi na trzecie ww. pytanie otwarte zwracają uwagę następujące stwierdzenia: „dzieci rozwijając się podpatrują się nawzajem, dobrze czują się w swoim towarzystwie, uczą się opiekuńczości, tolerancji, umiejętności dzielenia się swoimi dobrami”, „dzieci które urodziły się w nieznanym odstępie czasu są bardzo silnie związane emocjonalnie”, „dzieci takie, gdy dorosną mają ze sobą bardzo dobry kontakt”, „dzieci z jednej strony powinny wiedzieć, że są kochane, ale że obowiązuje pewna dyscyplina i normy zachowania”. Jak wspomniano, tylko 64% zapytywanych kobiet stwierdziło, iż planowane przez Rząd RP wydłużenie – do roku – płatnych urlopów macierzyńskich jest korzystne i skłoni niektóre kobiety do decyzji aby mieć (pierwsze lub następne) dziecko? Ciekawe są więc komentarze na ten temat zawarte w odpowiedziach na czwarte, powyższe pytanie otwarte. Otóż uwagę zwracają następujące wypowiedzi: „dłuższe urlopy macierzyńskie nie rozwiążą problemu – bo co potem – brak jest żłobków i przedszkoli, opiekunki do dzieci są drogie”, „ale co później – jak wykształcić, ubrać i dać dziecku na start?”, „inicjatywa taka miała by realny wpływ, gdyby wydłużono urlopy macierzyńskie do 3 lat, zapewniając jednocześnie tanie przedszkola”.

DYSKUSJA

Uzyskane wyniki są zaskakujące. Wyliczony wskaźnik dzietności dla badanej grupy kobiet, jest znacznie wyższy niż dla ogólnej populacji polskiej. Ponieważ znaczna część kobiet w tej grupie jest nadal jeszcze w przedziale wieku rozrodczego, należy więc przypuszczać, że dzietność w rozpatrywanej grupie osób będzie jeszcze większa. Innymi słowy kobiety te będą miały jeszcze zapewne kolejnych potomków. Potwierdzają to wyliczenia tzw. dokończonego wskaźnika dzietności dokonane w podgrupie kobiet, które ukończyły już 40 lat, tzn. w grupie kobiet, które zrealizowały już planowane zamierzenia w zakresie macierzyństwa.

Stwierdzone fakty dotyczące płodności są zgodne z zapytowaniami i podstawami badanej grupy kobiet, wykazanymi poprzez udzielone odpowiedzi. Poglądy tych kobiet wskazują na utrzymywanie postawy sprzy-

jającej decyzjom takim aby mieć dość często drugie, a nawet trzecie dziecko.

Stwierdzenie takiego stanu umysłu pielęgniarek, które podjęły studia pomostowe dokonano weryfikując złożoną hipotezę przewidującą zachodzenie w różnych grupach społecznych wielu różnych przemian psychologicznych i społecznych wpływających na decyzje o posiadania potomstwa. Hipoteza ta, przedstawiona w szczegółach w poprzedniej naszej pracy zakłada, że niski przyrost naturalny może mieć wiele różnych przyczyn. Naturalna potrzeba macierzyństwa kobiet może być umniejszana przez rozliczne uwarunkowania bytowe i egzystencjonalne [13–15, 21, 22]. Może to powodować odwołanie momentu poczęcia pierwszego dziecka [13, 23]. Współcześnie kobiety mogą rodzić pierwsze i następne swoje dzieci później, ze względu na rozpowszechnienie i co ważniejsze aprobatę stosowania środków antykoncepcyjnych [5]. Na decyzję o posiadaniu potomstwa może wpływać partner, który czasami, mając na względzie swoją karierę i odpowiedzialność za utrzymanie rodziny może odwieść swoją partnerkę od zamiaru posiadania – w szczególności – drugiego dziecka [5].

Kobiety są w różnym stopniu podatne na argumentację partnera. U części z nich chęć posiadania dziecka, albo nawet przekonanie o korzyściach wynikających z posiadania dwojga dzieci – jest tak przemożna, iż przekonania i argumenty partnera nie odgrywają większej roli. Dość znaczny przeciętny odstęp czasu pomiędzy wiekiem urodzenia pierwszego i drugiego dziecka wynoszący ok. 4 lata wskazuje na istnienie licznej grupy kobiet, które mogły urodzić drugie dziecko wcześniej.

Jednocześnie wykazaliśmy (tabela I), że kobiet, które urodziły co najmniej dwoje dzieci, znacznie częściej wyrażają przekonanie, iż wychowywanie dwójki dzieci z niewielką różnicą wieku jest pod wieloma względami łatwiejsze, niż wychowywanie jedynaka oraz przekonanie, że życie dorastającego, a nawet dorosłego już dziecka jest łatwiejsze i pełniejsze, gdy nie jest ono jedynakiem. Odpowiedzi na pytania dodatkowej ankiety (tabela II) – świadczące o przekonaniu, iż wychowywanie dwójki dzieci z niewielką różnicą wieku jest korzystne, udzielone przez kobiety, które urodziły dwoje dzieci w krótkim odstępie czasu (nie dłuższym, niż 2 lata) świadczą o tym, iż zrealizowana przez nie „polityka rodzinna” była zgodna z wyznawanymi poglądami.

Zwraca uwagę, że niemal wszystkie kobiety, które urodziły co najmniej dwoje dzieci wyraziły opinię (tabela II), iż wychowywanie dwójki dzieci z niewielką różnicą wieku wymaga znacznej pomocy partnera. Również ogromna większość tych kobiet stwierdza (tabela II), że niemal niezbędnym warunkiem takiej

decyzji jest łatwy dostęp do przedszkoli. To przypadkowe niejako zwrócenie uwagi na omawianą grupę kobiet wskazuje na ewentualne właściwe działania, które były by w stanie zahamować spadek liczby urodzeń. Jednym z takich działań mogłoby być promowanie „systemu szybkiego przejścia do drugiego dziecka”. Przedstawione opinie kobiet, które urodziły dwoje lub więcej dzieci, zwłaszcza tych, które urodziły je w niewielkim odstępie czasu (< 2 lata) wskazują jednak na okoliczności, które łącznie sprawiałyby, iż zapewne promowanie to byłoby skuteczne. Kobiety skłonne do urodzenia dwojga dzieci w niewielkim odstępie czasu oczekują pomocy ze strony partnera i łatwego dostępu do tanich przedszkoli.

Wykazane, przeciętne postawy i opinie w omawianej tu grupie kobiet, cechującej się wysoką dzietnością przemawiają za tym, że w całości kształt formowania polityki prorodzinnej znaczną rolę mogłyby odgrywać środki masowego przekazu [24]. Powinny one w sposób nienachlany, elegancki i przekonujący umiejętnie zwracać uwagę na: 1) ideowe i pragmatyczne korzyści wynikające z posiadania dzieci takie jak: wzmacnianie poczucia sensu egzystencjalnego, wzmacnianie poczucia kobiecości i spełnienia celów życiowych, duma z posiadania dziecka, satysfakcja z kształtowania osobowości dziecka i przekazywania mu swoich wartości, uchronienie się przed samotnością na starość;

2) rzeczywistością, realnie istniejącą chęć wspomagania kobiet przez ich partnerów i deklarowane przez nich zainteresowanie posiadaniem potomstwa oraz umacnianie i konsolidowanie związku z partnerem na wskutek posiadania dzieci; 3) korzyści egzystencjalne wynikające z posiadania dwojga dzieci, istotne zarówno dla rodziców jaki i ich dzieci; 4) znaczenie poczęcia pierwszego dziecka we wczesnym wieku, optymalnym z punktu widzenia biologicznego i medycznego; 5) korzyści bytowe i egzystencjalne wynikające z tzw. systemu szybkiego przejścia do drugiego dziecka; 6) istnienie i poglądy wybranych grup kobiet (takich, jak przedstawiana tu grupa studentek studiów uzupełniających) – które potrafią pogodzić macierzyństwo z pracą i nauką.

WNIOSKI

1. Wskaźnik dzietności w grupie studentek studiów pomostowych z zakresu pielęgniarstwa jest znacząco wyższy, niż w ogólnej populacji kobiet w Polsce.
2. W badanej grupie młodych kobiet średni wiek urodzenia pierwszego dziecka był niski, optymalny z punktu widzenia współczesnych zaleceń medycznych.

3. W badanej grupie kobiet stwierdza się dość znaczny przeciętny odstęp czasu pomiędzy wiekiem urodzenia pierwszego i drugiego dziecka, co wskazuje na istnienie licznej grupy kobiet, które mogły urodzić drugie dziecko wcześniej.
4. Oszacowana postawa i zapatrywania pielęgniarek wskazują na okoliczności sprzyjające promowaniu systemu szybkiego przejścia do drugiego dziecka.
5. Kobiety, które urodziły dwoje dzieci w krótkim odstępie czasu znacznie częściej wyrażają przekonania o korzyściach z takiego postępowania zarówno dla siebie, jak i dzieci, dlatego istnieje potencjalna możliwość skutecznych prorodzinnych działań edukacyjnych.
6. Uzyskane wyniki umożliwiają sformułowanie istoty niektórych możliwych działań z zakresu polityki prorodzinnej, które umniejszałyby zapewne tendencję do spadku liczby urodzeń.

PIŚMIENNICTWO

1. Chmielewski M., Cierniak M., Kacprzak A. i wsp: Rocznik demograficzny 2011. Główny Urząd Statystyczny. Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa, 2011. Tekst dostępny także pod: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_rs_rocznik_demograficzny_2011.pdf
2. Holzer-Żelaźewska D., Tymicki K: Cohort and period fertility of Polish women 1945 – 2008. *Studia Demograficzne*. 2009; 155: 30-48.
3. Strzelecki Z., Duszczyk M., Gałązka A. i wsp: Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2010-2011. Rządowa rada ludnościowa. Warszawa, ISBN 978-83-7027-475-7. Tekst dostępny także pod: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/bip/BIP_raport_2010-2011.pdf
4. Popko A., Smyrgała D. Kryzys demograficzny RP: potrzeba skutecznej polityki. *Ekspertyza IJ nr 1 (1)/2011*. Instytut Jagielloński. Warszawa, 2011. Tekst dostępny także pod <http://www.jagiellonski.pl/wp-content/uploads/2011/07/Ekspertyza-nr-1.-Kryzys-demograficzny-RP.pdf>
5. ESHRE Capri Workshop Group: Europe the continent with the lowest fertility. *Hum. Reprod. Update*. 2010; 16: 590-602.
6. Yoldemir T., Oral E: Has fertility declined in recent decades? *Curr. Opin. Obstet. Gynecol.* 2012; 24: 119-126.
7. Baranowska-Rataj A., Matysiak A: Czy znamy lekarstwo na niską dzietność? Wyniki międzynarodowych badań ewaluacyjnych na temat polityki rodzinnej. Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa, 2012. Tekst dostępny także pod: www.sgh.waw.pl/instytutu/isd/publikacje/ISiD_WP_EwaluacjaPolitykiRodzinnej.pdf
8. Duvander A., Lappegard T., Andersson G: Family policy and fertility: fathers' and mothers' use of parental leave and continued childbearing in Norway and Sweden. *J. Europ. Social Policy*. 2010; 20: 45-57.
9. Hank K., Kreyenfeld M: A multilevel analysis of child care and women's fertility decisions in Western Germany. *J. of Marriage and Family*. 2003; 65: 584-596.
10. Książkowski M., Rysz-Kowalczyk B., Żołędowski C: Polityka społeczna w kryzysie. Instytut Polityki Społecznej UW. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa, 2009
11. Neyer G: Family policies and fertility in Europe: Fertility policies at the intersection of gender policies, employment policies and care policies. MPIDR Working Paper nr 10. Max Planck Institute for Demographic Research, 2006, Rostock.
12. Pszczółkowska D: Wywiad z Helene Perivier pt. Płodna Francja. *Gazeta Wyborcza* z dnia 27.06.2012.
13. Rindfuss R.R., Guilkey D.K., Morgan P. i wsp: Child care availability and first – birth timing in Norway. *Demography*. 2007; 44: 345-372.
14. Rindfuss R.R., Guilkey D.K., Morgan P. i wsp: Child care availability and fertility in Norway. *Popul. Develop. Rev.* 2010; 36: 725-748.
15. Stock G: Warum die Geburtenrate in Deutschland niedrig ist. *Die Welt*. 2012, 10, 11. Tekst dostępny także pod: <http://www.welt.de/wissenschaft/article109850347/Warum-die-Geburtenrate-in-Deutschland-niedrig-ist.html>
16. Neyer G., Andersson G: Consequences of fertility policies on childbearing behavior: effects or artifacts?, *Popul. Develop. Rev.* 2008; 34: 600-724.
17. Lalive R., Zweimuller J: How does parental leave affect fertility and return to work? Evidence from two natural experiments. *Quartely J. Economics*. 2009; 124: 1363-1402.
18. Brodziak A., Wolińska A., Ziółko E. Próba weryfikacji interdyscyplinarnej hipotezy wyjaśniającej spadek liczby urodzeń i niską dzietność. *Med Środ*, 2012, 15(4): 104-115.
19. Kędelski M., Paradysz J: Demografia. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań, 2006.
20. Okólski M: Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 2005.
21. Baird D.T., Collins J., Egozcue J. et al. Fertility and ageing. *Hum. Reprod. Update*. 2005, 11, 261-276.
22. Matorras R., Matorras F., Exposito A. i wsp: Decline in human fertility rates with male age: a consequence of a decrease in male fecundity with aging? *Gynecol. Obstet. Invest.* 2011; 71: 229-235.
23. Hvidtfeldt U.A., Gerster M., Knudsen L.B. i wsp: Are low Danish fertility rates explained by changes in timing of births? *Scand. J. Public. Health.*, 2010; 38: 426-433.
24. Bazak A: Prawdziwa polityka prorodzinna potrzebuje prawdziwej rewolucji <http://wpolityce.pl/artykuly/44551-prawdziwa-polityka-prorodzinna-potrzuje-prawdziwej-rewolucji> [21.01.2013]
25. The World Factbook [29.11.2012] <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2127rank.html>
26. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_birth_rate [29.11.2012]
27. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_sovereign_states_and_dependent_territories_by_death_rate [29.11.2012]
28. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_and_territories_by_fertility_rate [29.11.2012]

Adres do korespondencji:

prof. dr hab. n. med. Andrzej Brodziak
Instytut Medycyny Pracy i Zdrowia Środowiskowego
ul. Kościelna 13, 41-200 Sosnowiec
tel. (48 32) 266 08 85
andrzejbrodziak@wp.pl